

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

**«Лингводидактикадағы инновациялық технологиялар»
атты III Халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік онлайн
конференциясының материалдар жинағы**

28 қараша, 2017 жыл

**Сборник материалов
III Международной научной и учебно-методической онлайн
конференции
«Инновационные технологии в лингводидактике»**

28 ноября, 2017 г.

**Collected articles of III International
Scientific and Methodological Online Conference
«Innovative Technologies in Linguodidactics»**

November 28, 2017

УДК 811

ББК 81.2

И 89

Научный редактор: Карагойшиева Д.А.

Редакционная коллегия:

Шарипова Г.С.

Онгарбаева М.С.

Марал А.М.

Шаршова Р.Н.

И 89 Иновационные технологии в лингводидактике. Междунар. науч. и учебно-методич. конф. /Науч. ред. Карагойшиева Д.А. – Алматы, 2017. - .151.с.

ISBN 9965-978-545-53-7

Сборник материалов конференции подготовлен на кафедре иностранной филологии и переводческого дела факультета филологии и мировых языков Казахского национального университета имени аль-Фараби.
Все публикации даются в авторской редакции.

УДК 811

ББК 81.2

ISBN 9965-978-545-53-7

© КазНУ им. аль-Фараби, 2017

<i>қиындықтар мен артықшылықтар</i>	
Карагойшиева Д.А., Шарипова Г.С., Онгарбаева М.С. <i>Актуальные проблемы и перспективы Исследования полисемии и омонимии в современной лингвистике</i>	64
СЕКЦИЯ 2	
ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ЧАСТНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ПЕРЕВОДА	
Есембеков Т.У. <i>Проблемы восприятия и переводческой интерпретации стихов Абая</i>	70
Sharshova R.N., Maral A.M. <i>Peculiarities of the translation of Taboo and Euphemisms from English to Russian language</i>	75
Есембеков Т.У., Қамысбаева М. Н <i>Көркем мәтіндегі ақпарат түрлері және оларды аудару амалдары</i>	79
Жақсылыққызы Қ., Сейденова С. <i>Д. Гринвудтың «Өгей бала» атты повесінің орысшадан қазақшаға аудармасындағы фразеологизмдер</i>	88
Есембеков Т.У., Мұсалы Л.Ж. <i>Поэзиялық мәтіндегі этномәдени ақпарат және оның аударылуы</i>	92
Қазыбек Г.К, Қазыбек А.Қ. <i>Мұқағали Мақатаев өлеңдерінің ағылшын тіліне аударылу тәсілдері</i>	100
Сейденова С.Д. <i>Морфологические экспрессивные средства в художественном тексте и их перевод</i>	105
Әзімбаева И.К., Дайрабекова Г.К. <i>Фразеологизмдер аудармасын талдаудың әдістемелік негіздері</i>	110
СЕКЦИЯ 3	
ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ КУЛЬТУР	
Наубай Б.Н., Дюсенова Л.М. <i>Проблема воспитания в романе Ш. Бронте «Джейн Эйр»</i>	115
Акунова Г. М. <i>Песни Токтогула, посвященные природе в исследовании Жаки Таштемирова</i>	119
Мақатаева Ш.М. <i>Наименования растений и плодов в структуре фразеологических единиц</i>	122

Әдебиет:

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы, Ғылым. 1986. – X T, 414 б.

2. Болғанбаев Ә. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы: оқу құралы /

Ә. Болғанбаев, Ғ. Қалиұлы. - Алматы : Санат, 1997. - 256 бет.

3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. - Алматы, Арыс. 2007. - 800б, 413 б.

4. Авакова Р. Фразеология теориясы. Алматы, Қазақ университеті. - 2009, 290 б.

5. Oxford university Press, 2000. - 1087 p.

6. The World Book Encyclopedia. London. Volume 10, 1994, 526 p.

7. Webster's New Encyclopedic Dictionary. 1787p.

8. James Greenwood. The True History of a Little Ragamuffin. - New York: Harper and

Brothers publishers, 1866. - 133 p.

9. Гринвуд Дж. Маленький оборвыш. (The True History of a Little Ragamuffin) В пересказе

Т. Богданович и К. Чуковского. Иллюстрации Л. Селизарова. - Красноярск: Красноярское книжное издательство, 1961. - 170 с.

10. Гринвуд Д. Өгей бала. Орыс тілінен аударған Р. Әдуов. - Астана қаласы

«Аударма» баспасы. - 200 б.

ПОЭЗИЯЛЫҚ МӘТІНДЕГІ ЭТНОМӘДЕНИ АҚПАРАТ ЖӘНЕ ОНЫҢ АУДАРЫЛУЫ

Т.У.Есембеков, Л.Ж. Мұсалы
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: Этномәдени ақпарат, поэзиялық мәтін, прозалық аударма

Абай өлеңдерінің аударылу тарихы мен тәжірибесін тереңдете талдап, талқылап отыру - аударматанудың өзекті мәселесі, өйткені оқыған сайын жаңа қырлары мен сырлары ашыла беретін күрделі мазмұн мен ұлттық пішін осыны талап етер. Аталмыш салада ғылыми тұрғыдан қарастырылмаған мәселелер де баршылық. Ақын туындыларында этномәдени ақпараттың молдығы, оны құрайтын компоненттердің көптігі талас тудырмас. Ал осынша рухани қазынаның, ұлттық код болып табылатын ақпараттың коммуникативтік әлуеті мен қарымын арттыруды, қолданылу аясы мен ауқымын кеңейтуді көркем аударма арқылы да жүзеге асыруға болар. Қазақи оқырманның өзі ақын туындыларын түсіну үшін біраз ойланары хақ, өйткені олардың өмірге келу уақыты мен бүгінгі оқырман арасында бір ғасырдан астам уақыт жатыр ғой. Мұндай мәселені шешу оңай емес. Аударма теориясында "алшақтықты еңсеру" деген ұғымның пайда болуы осыған байланысты. Ал осыншама ақпаратты аударма арқылы жаңғыртудың тиімді жолы қандай болмақ. Әрине, мұндай еңбек тыңғылықты ғылыми-теориялық дайындықты, ұлттық өнер мен әдебиет туралы байыпты білім мен білікті талап ететіні белгілі. Сонымен қатар ақын шығармаларындағы ақпарат түрлері мен сипаты әлі арнайы сөз бола қойған жоқ. Демек, Абай поэзиясы этнологиялық тұрғыдан талдауға әбден лайық.

1986 жылы «Простор» журналы халқымыздың ұлы ақыны Абайдың бірнеше өлеңдерін орыс тіліне аударуға конкурс жариялады. Бәйгеге оннан астам көрнекті аудармашылар мен ақындар қатысқан. Олар: М.Налимов, 3. Пахарукова, Муравей, Ю. Гдовский, В. Костин, Драгоман, В. Киготь және т.б. Айта кететін бір жайт бар, жоғарыда келтірілген есімдердің барлығы - бүркеншік аттар, яғни псевдонимдер, өйткені байқаудың шарты осындай болған.

Ұлы Абайдың мазмұны терең, этномәдени ақпаратқа толы, пішіні «тілге жеңіл, жүрекке жылы тиетін» өлеңдерін өзге тілдерде сөйлетудің үлкен шығармашылық еңбекті қажет ететіні айтылып жүр. Әсіресе ақын өлеңдерінің көп мағыналылығы мен көп қабаттылығы - тәржімандарды толғандыратын өзекті мәселелердің бірі ғана емес, бірегейі. Ендеше, ұлттық әдебиеттің осындай жауһарларын өзге тілдерге адекват деңгейде аудару - егемен ел үшін аса зәру мәселе. Ал аударма мәтінді өзге әдебиеттің өз туындысына айналдыру оңай емес, ол үшін өлең өзегіндегі ұлттық ой-толғамдардың бары мен нәрін сақтап тәржімалауға тырысу аса маңызды. Бұл - әрбір ұлттық сөз өнерінің әлем әдебиетіне қосқан үлесін айқындауда және таралу кеңістігін кеңейту мақсатында қолданылатын қарапайым қағида. Поэзиялық мәтін өзінің жанрлық құрылымымен, күрделі поэтикалық синтаксисімен, сан алуан дискурсымен, астарлы мән-мағынасымен ерекшеленеді, олар шығарманы түсіну мен аударуда көп қиындық туғызады. Яғни Абай өлеңдерінің түпнұсқаға сәйкес тәржімеленуі үшін бүкілодақтық бәйге жариялануының бір ұшығы осында жатқандай. Мазмұн тереңдігі, өлең құрылысының шеберлігі, тілдік қорының байлығымен ерекшеленетін Абай өлеңдерін аудару - тәржіман тарапынан аса жауапкершілікті, шығарма деңгейіндегі кәсіби дайындықты талап ететіні заңдылық. Сонда ғана ол өз бояуына қаныққан ұлттық асыл сөздей көрінер, ал аударма мәтіннің өз оқырманына эстетикалық әсері түпнұсқаға барабар болғаны абзал. Сол себепті ХХ ғасыр ортасындағы республиканың аударма саласындағы айтулы құбылыстардың біріне айналған осы үдеріске талдау жасап, арнайы тоқтала кетуді жөн көріп отырмыз.

Бәйгеге Абайдың «Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап» деген өлеңінің орыс тіліндегі бірнеше аудармалары ұсынылған екен. Сол кезеңдегі әдеби сында ағартушылық-дидактикалық сарында жазылған деп бағаланған өлеңнің аудармаларын салыстыра талдау, ондағы этномәдени ақпаратты аудармашылардың түйсінуді, түсінуі, бағалауы мен талқылауының барысы мен нәтижелерін қарастырудың қисыны бар.

Сөз өнерінің тегі ретінде поэзиялық мәтіннің табиғаты, бітімі, құрылымы мен тілдік белгілерінің қызметі ерекше болатыны белгілі. Прозада авторлық баяндау, суреттеу мен бейнелеу барысында сөйлемдердің, сөздердің құрылымдық, өлшемдік, қисындық сабақтастығы мен тұтастығы ерекше қызмет атқарады. Поэзия аудармашысынан автор қолданған ұлттық концептінің ақпараттық әлуетін ғана беріп қоймай, өлеңнің поэтикалық құрылымының, яғни ырғағының, эвфониясының, әуезділігінің, ұйқасының, мәтін семантикасының аударма тілдегі эквиваленттерін іздеп табу талап етіледі. Сонымен қатар түпнұсқа мәтін оқырманға қандай эмфатикалық немесе эмотивтік әсер етсе, аударма мәтіннің де өз оқырманына тигізетін әсері соған лайық болуы тиіс деген пікір бар. Поэзиялық шығарманың аударылуы әдетте өлең компоненттерін реструктуризациялаудан басталмақ, тілдік компоненттердің, семантикасының, поэтикасының, тіл иерархияларының арасындағы жүйелі қатынастарды табу әр элементтің көркемдік қызметін анықтауға жалғасады, соңында осы қатынастарды аударылатын тілдің поэзиялық жүйесіне бейімдеу мен лайықтау жұмысы атқарылады.

Абайдың «Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап» деген өлеңі - медитациялық ыңғайда жазылған, ал құрылымы мен өлшемі - 4 тармақты, 11

буынды, 3 бунақты кара өлең ұйқасы. Салыстыра талдауға қолайлы болу үшін мәтінді толық беруге тура келді:

Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап,
Әуре етеді ішінде қулық сақтап.
Өзіңе сен, өзінді алып шығар,
Еңбегің мен ақылың екі жақтап.

Өзінді сенгіштікпен әуре етпе,
Құмарпаз боп мақтанды қуып кетпе.
Жұртпен бірге өзінді қоса алдасып,
Салпылдап сағым қуған бойыңа еп пе?

Қайғы келсе қарсы тұр, құлай берме,
Қызық келсе, қызықпа, оңғаққа ерме.
Жүрегіңе сүңгі де, түбін көзде,
Сонан тапқан шын асыл, тастай көрме.

Жоғарыда айтып кеткендей өленде толғаныс, ойталқы, пікірталасқа шақыру сарынындары байқалып тұр. Автор ниеті ауқымды, ұстанымы айқын, ойы терең. Мағынасы көп қабатты, мәні астарлы. Демек, тәржіман тезіне «Құмарпаз болу», «әуре ету», «қуып кету», «қоса алдасу», «салпылдап сағым қуу», «қарсы тұру», «құлай бермеу», «қызығу», «оңғаққа ермеу», «жүрекке сүңгу», «түбін көздеу», «асылды табу», «оны тастамау» сияқты мінез-құлықтың, іс-әрекеттің динамикасын көрсететін тіркестердің структуралық қызметі сан қилы. Енді осы адам өмірі мен психологиясының Абай назар салған көріністерінің аудармашылық интерпретацияларына көңіл қоялық. Алғашқылардың бірі болып ұсынылған М. Налымовтың тәржімесі көпшілікті өзіндік ізденістерімен қызықтырған еді:

Тем, кто льстит, не доверяйся никогда,
Хитрость льстящего-несчастий череда.
Верь себе лишь, и на верную дорогу
Труд и разум тебя выведут всегда.

Оплошав, не стань святою простотой,
Не гонись стремглав за славою пустой,
Не к лицу, себя обманывая, мчатся
Суетливо за несбыточной мечтой.

Не склонись, не упади в лихие дни,
В буйной радости себя урони.
И на дне своей души, коль дна достанешь,
Ты сокровища отыщешь, -сохрани!

Өленнің орыс тіліндегі осы тәржімасы кара өлең ұйқасымен берілген. Түпнұсқада өлең өне бойында он бір буынды болып келеді, ал орыс тілінде әрбір шумақтың үшінші тармағы он екі буынмен берілген. Бунақ сандары сақталған, яғни екі нұсқада да үш бунақты. Абай өлеңінің қазақы өлшемі орыс поэзиясының метрлік өлшемдері анапест және ямпен берілген. Түпнұсқадағы екінші және үшінші шумақтардағы жұмсақ клаузула орысшада сақталмаған, қатаң клаузуламен

берілген. Аударушы түпнұсқадағы «Әуре етеді ішіне қулық сақтап» (1-шумақ, 2-тармақ) деген жолдарды – «Хитрость льстящего-несчастий череда» деп аударған. Орысша тармақты қазақшаға аударсақ, «Мақтаушының қулығы - бақытсыздық тізбегі». Әрине, жіті қараған көзге көрініп тұрғандай, түпнұсқаның терең ойы дәл берілмеген, «Несчастный череда» тіркесін Абайдағы «әуре етеді» деген тіркестің мағынасына баламалап аударса керек, бірақ «әуре» сөзі мен «несчастий череда» сөз тіркестерінің мағыналық ауылдары алыс жатқанын оқырман сезіп отырған болар. «Хитрость льстящего» бұл түпнұсқаға эквивалентті болатын ырғақтық-метрлік матрица алу мақсатында ақпараттың белгілі бір бөліктерін іріктеп алып, бос қалған мағыналық кеңістікті өз жанынан ой қосу арқылы толтырады. Орыс тіліндегі бірінші шумақ, үшінші тармақтағы «верная дорога» тіркесі беретін мағына Абай өлеңінде кездеспейді, оның орнына түпнұсқадағы «екі жақтап» деген тіркестен туатын күрделі мағына аудармада жоқ. Құбылысты, ой иірімдерін, өмір суреттерін образды бере білудің бір бөлшегі-іс пен әрекеттің жанды үдерісін бейнелеу, оқырманға шығармасындағы идеяны қалтқысыз түйсінтіп, дір еткізіп көз алдына әкелу, яғни дискурс арқылы жанды сурет салу - Абай өлеңдерінің табиғатына тән. Соның дәлелдерінің бірі осы өлеңдегі «өзінді алып шығар еңбегін мен ақылың екі жақтап» деген жолдарда Абай ақыл мен еңбекті тірі жан иесіне балап кейіптеу арқылы нақты бейне салып беріп тұр. Абай шығармашылығының терең поэтикалық иірімдерінің бір ұшығы осында жатыр. Ал М.Налимов аудармасында бұл сурет жоқ. Тек «Труд и разум тебя выведут всегда» деген тәржіманың көркемдік мәні Абай өлеңінің мағынасынан аулақтау, ауызекі сөз тіркесі қалпынан шыға алмаған, қатардағы хабарлаумен шектелген. «Разум» сөзінің қазақша баламасы «сана» немесе "пайым". Бұл жерде лексикалық трансформация онша орынды еместей. Баламалықтың деңгейі төмендеу. Ал Абай поэзиясының құдіреті - қарапайым шындықты көркемдік-эстетикалық деңгейде оқырманға адам таң қаларлық әдемілік пен көркем дәрежеде ұсынып, биік өнер қатарына қосуында ғой. Аударма нұсқада екінші шумақтың бірінші тармағындағы «Оплошав, не стань святою простотой» деген жолдың мазмұнын түпнұсқадан көре алмайсыз, көзі қарақты аудармашы ол жерден «Өзінді сенгіштікпен әуре ете» деген жолдарды табар еді. Біздіңше, осы жолдардағы этномәдени ақпаратқа жете мән берілмеген. Осының орнын толтыру мақсатымен тәржіман өз жанынан бүгіндей бір ой қосып жіберген. Осы шумақтың соңғы екі тармағы:

«Жұртпен бірге өзінді қоса алдасып,
Салпылдап сағым қуған бойыңа еп пе?»

Орыс тілінде былайша берілген:

«Не к лицу, себя обманывая, мчатся

Суетливо за несбыточной мечтой»

Абайдағы «өзің ойланып, ақылға салып көр, айтшы» деп ой бөлісуге шақырған авторлық ниет жоқ, көңілінде сәулесі бар адамға бұлтартпас шындықты алдына дөп қойып, әкеліп беріп отырған ой орысшада тағы да жоқ. Айта кететін тағы бір маңызды нәрсе – Абайдағы «Салпылдап сағым қуу, қызық келсе қызықпа» деп аллитерация арқылы әдемі беріліп тұрған тіркестерге ерекше назар салу - тек қана Абай мұрасын аудару барысында емес, жалпы қазақ поэзиясының басқа тілдерге аударылу процесінде толық іске аспай келе жатқаны - қынжылтатын жайт. Түпнұсқада дыбыстық және ырғақтық үйлесім арқасында көрініс беретін тілдің кырлары аударма тілінде жатық беріле алмайтындығының

бұл тағы бір мысалы. Қорытындыласақ, М. Налимов аудармасы – Абай шығармасының көркемдік деңгейін, этномәдени ақпараттың көбін терең түсінбегеннің бір парасы. Аударма үлгілеріне бақсақ, мұны семантикалық бағытты ұстанған аударма деп бағалаған жөн сияқты, яғни ол – көркем аудармада алдымен мазмұн мен мағынаны сақтауға тырысу. Әрине, мұнда мазмұндық ақпарат бірінші орынға шығарылады. Ал мазмұндау үрдісі көбінесе еркін аудармаға тән. М. Налимовтың аударма жасаудың денотативтік тәсілін қолдануға тырысканы көрініп тұр.

Журналға жарияланған аудармалардың ішінде көзге түсетіндердің бірі – Драгоман аудармасы (Простор – 1986, №7, 107 бет).

Верить людям, что хвалят тебя, не спеши,
Станет мукой твоей хитрость льстивой души.
Верь себе, и тогда две опоры с тобой –
Труд и ум, – с ними путь свой земной соверши.

Бойся жизнь легковерием себя омрачать,
Жажда славы томит – с ней умей совладать.
Если вместе со всеми поверил в обман
И как все суетлив, ты не всем ли под стать?

Горе злое придет – не клонись перед бедой,
Радость душу пьянит – ты останься собой.
В сердца глубь погрузись, его тайны познай,
Чистый перл там найдешь, и отныне – он твой.

Аудармада Абай өлеңі он екі буынды, үш бунақты, қара өлең ұйқасымен өрілген. Орысша өлең өлшемі – анапест. Аударма еркін тәсілмен жасалған. Мысалы, «Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап» деген алғашқы жолдың мәні орыс тілінде «Верить людям, что хвалят тебя, не спеши» деп нақты беріліп тұр, ал аудармада «верить не спеши» деп жұмсартылған. «Әуре етеді ішіне кулық сақтап» деген ақынның күрделі ойының этномәдени ауқымы, психологиялық болмысы Драгоман аудармасында «Станет мукой твоей хитрость льстивой души» деп беріліп, автор ойы жалпыға емес, жалқыға ғана айтылып тұрғандай әсер қалдырады. Абай «мақтаушы жанның кулығы» деп атап көрсетпеген. «Өзіңе сен, өзінді алып шығар, еңбегің мен ақылың екі жақтап» деген жолдарда динамика бар. Орысшадағы «Верь себе, и тогда две опоры с тобой – труд и ум, - с ними путь свой земной соверши». Абай өлеңіндегі іс-әрекет ауқымы аудармада жоғалған, оның орнына біз орыс тілді оқырманның өзіне де түсінуге ауыр өлең жолдарындағы үзік-үзік ойларды оқимыз. Көркем аудармада осы тектес типологиялық кемшіліктер мен қателіктерді болдырмаудың амалдары көп, тек іздей білу керек. Қысқаша қорытындыласақ, Абайдың ой тереңдігі, тіл көркемдігі, күрделі философиялық тұжырымдары бұл аудармада да көріне бермейді. Аудармадағы кемшіліктердің бір парасын мынадай мысалдардан байқауға да болады. «Қызық келсе, қызықпа, онғаққа ерме» - «Радость душу пьянит – ты останься собой». «Қызық» сөзінің мағынасын Абай бұл жерде «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат» деген осы сарындас өлеңіндегі «ойынға», «Адам болам десеңіз...» деген өлеңіндегі «өсек, өтірік, мақтаншак, еріншек, бекер мал шашпак» деген ақылмен аңдамаған адамның санасын тез улайтын «қызық» туралы айтып, терең мәні бар бірнеше

ұғымдарды бір сөзбен айтып жеткізеді. Ал орысшада «Радость» болып берілген. «Радость» сөзінің баламасы «қуаныш», ал қуаныш сөзі тек жақсы мағынада ғана айтылатынын аудармашы аңдау керек еді. Біздің ескерте кететін жайтымыз – аудармашылардың орыс тілділігіне қарамастан, олардың Абай шығармашылығының өне бойындағы «толық адамды» бейнелеуге деген ниетіне мән бермеуінен туындап отырған олқылықтар сияқты, яғни бұл мысалдар аудармашылардың тәржімеге кірісер алдындағы дайындығының кемшілігінің нәтижесіндей. Абай сияқты күрделі шығармашылық тұлғаның туындыларын тәржімелеу аса жауапты іс екенін жан-жақты пайымдап алған адамның жетістігі мол болмақ. Әрине, ақын өмірі, қазақ тұрмысы, замана аужайына қатысты фондық ақпаратты білу, түсіну мен талқылаудың берері мол екені естен шықпағаны дұрыс. Аудару барысында тек өзі аударып отырған өлеңді ғана түсінуге тырыспай, Абай шығармаларындағы өзара үндестікті, сабақтастықты, ықпалдастықты ескерудің аудармаға тигізер оң әсері жетерлік. Аударма мәтіндерде ақынның өзі ерекше мән берген танымдық, тағылымдық, эстетикалық күрделі ұғымдардың қарапайым баламалармен берілуі де тәржіман талқысының тайыздығының көрінісіндей.

Прозалық аудармада түпнұсқа идеясын беру үрдісінде тікелей тілдік сәйкестікке ұмтылудың өзін-өзі ақтамайтыны туралы аз айтылмаған, ал поэзиялық шығармада тілдік элементтердің сәйкестігі, әуезділігі, ішкі және сыртқы гармониясы сияқты аса маңызды критерийлер бар. Оған қоса тілдер арасындағы айырмашылықтар, өлең өлшеміндегі ұлттық дәстүрлі белгілердің сақталуы сияқты талаптар поэзиялық мәтінді аударуға деген талапты күшейте түсетіні тағы бар. Демек, өлең аудармасының қиындығы аз емес. Орыс поэзиясындағы дәстүрлі өлең құрылысы силлабо-тоникалық екені мәлім, ал қазақ тілінің өлең құрылысы негізінен силлабикалық өлшемдерге тәуелді болып келеді. Бұл - поэзиядағы ерекше функциясы бар ырғақ, ұйқас, эвфония, лұғат сияқты компоненттердің көркемдік үлесін беруде біршама қиындықтар тудыратын құбылыс. Сондықтан да аудармашылар көбінесе өрнегі мен өлшемінен гөрі негізгі мазмұн жүйесі мен мәнмәтіндік ақпараттар легін сақтап қалуға тырысады. Біз талдап отырған Абай өлеңдерінің аудармаларында да дәл осыған сәйкес жайттар байқалады. Дегенмен де екі тілдегі өлең өлшемдерін салыстыра отырып, Ю. Нейман аудару барысында Абайдың қара өлең өлшемімен жазылған шығармаларына орыс тіліндегі ямб өлең өлшемі жақынырақ келетінін атап өткен болатын. Кейін де бұл тәсіл өзін-өзі ақтап келді. Соның бір мысалы Ю. Гдовский (Простор – 1986, №7, стр-93) тәржімасы:

Не верь дьстицам, их похвалы – обман,
Поток их лживых слов – один туман.
Верь самому себе, ошибок избежишь,
Коль ценишь труд и ум природой дан.

Не всех одаривай доверием своим
И не гонись за славой, слава – это дым.
К лицу ль тебе обманывать себя,
Несясь в толпе за воздухом пустым?

В беде мужайся, выстоять сумей,
А если радость – сдержан будь и в ней.
Прислушайся к себе, проникни в глубину,

Жемчужину найдешь – ее терять не смей.

Бұл аударма қарастырылған тәржімалардың ішіндегі түпнұсқаға жақын түрде ең жақын нұсқа екенін айта кету керек. Зинаида Пахарукованың аудармасы да назар аударарлық (Простор – 1986, №6, стр -116):

Не верь хвале, какая б ни была –
Хитрит с тобой любая похвала.
В себя поверь – глядишь, не подведут
Тебя твои раздумья и дела.

Не бейся на потребу большинства
В силках тщеславия, ли и хвастовства
К лицу ль тебе, как многие, превращать
Свой праздник жизни в призрак торжества?

Беда придет – быть твердым научись,
Придет удача – счастьем не кичись.
Познай себя, и в глубине души
Мерзанием смысла жизни заручись.

Аталмыш тәржіман «Хвала» сөзін өлеңнің басты элементі етіп алған. Абайда да солай, бірақ Абай айтып тұрған «жұрт» - ішіне қулық сақтаған қулар, екіжүзділер екенін анықтап тұр, ал Ю. Гдовский бұл ұғымды «льстець» деген бір сөзбен беріп, Абай ойын өзінше нақтылайды. З. Пахарукова мен Ю. Гдовский аудармаларының ұқсастықтары: «Бойыңа еп пе?» деген тіркесті «к лицу ль тебе?» деп риторикалық сұрақ түрінде беруі.

«Жұртпен бірге өзінді қоса алдасып,
Салпылдап сағым қуған бойыңа еп пе?»
Ю. Гдовский:

«(Не гонись за славой, слава – это дым.)

К лицу ль тебе обманывать себя,
Несясь в толпе, за воздухом пустым?»

З. Пахарукова:

«К лицу ль тебе как многие превращать
Свой праздник жизни в призрак торжества?»

Абайдың сезімі мен айтпақ ойын, ең бастысы, дидактикалық сарынын біз Ю. Гдовский аудармасынан біршама сезіне аламыз. Екі аударманың тағы бір ұқсастығы соңғы екі жолда тұрғандай:

«Жүрегіңе сүңгі де, түбін көзде,
Сонан тапқан – шын асылғ тастай көрме».

«Прислушайся к себе, проникни в глубину,
Жемчужину найдешь – ее терять не смей.»

Еркін аударылған аударма нұсқаларының қатарына сонымен қатар В. Киготь, Ю. Гдовский, Муравей, З. Пахарукова аудармаларын жатқызуға болады. Мысалы, В. Киготь аудармасы:

Сладких слов на свете много,

Так и что ж?

В них под час горька начинка –

Чем не ложь?
Труд да ум твой — две опоры, два крыла,
В них поверишь, как в себя, —
Не пропадешь.

Искушению потворствовать в толпе
Предпочти соблазн прислушиваться к себе,
Только это к человеку и к лицу
До конца быть верным собственной судьбе.

Там в глубинах бытия, в тебе, во мне,
В створках сердца, погруженная на дне
Ждет жемчужина, мерцающая...
Обретешь —
И в пучине, ни в огне
Не пропадешь.

Абай өлеңіндегі этномәдени тірек ұғымдар мен ұлттық концептілердің денінің әр аудармашының өз ұғымымен берілгендігіне көз жеткіздік.

Аудармашылардың фондық ақпараттарға жете үнілмегені, Абайдың ақындық қуаты мен шеберлігіне лайықты мән бермегені сол кезеңде атап көрсетілген болатын.

Қорыға айтсақ, бұл конкурс нәтижесі Абай өлеңдерін өзге тілдерге аударудың ерекшелігін, қиындығын көрсетіп қана қойған жоқ, сонымен қатар сол кезеңде тәржіманға қойылатын талап деңгейін де белгілеп бергені анық. Ақын поэзиясын түсіну мен аудармашылық интерпретация тәржіманнан мол дайындықты, ыждаһаттылықты, шығармашылық сергектікті талап ететінінің айқын дәлелі осы конкурс нәтижесі еді. Осындай орнықты үрдісті жалғастыруды қазіргі газет, журналдардың қолға алғаны игілікті іс болар еді. Ұлттық поэзияны аудару сапасы ондағы этномәдени ақпараттың берілуіне тікелей тәуелді екенін тағы да еске салмақпыз.

МҰҚАҒАЛИ МАҚАТАЕВ ӨЛЕҢДЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУ ТӘСІЛДЕРІ

Г.Қ.Қазыбек

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

А.Қ.Қазыбек

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Тірек сөздер: аударма, поэзия, ақын, түпнұсқа, метафора, салыстыру

Мұқағали Сүлейменұлы Мақатаев — қазақтың талантты лирик ақыны. "Аққулар ұйықтағанда", "Шуағым менің", "Соғады жүрек", "Шолпан", "Жырлайды жүрек", "Өмір-өзен", "Өмір-дастан" және т.б. жыр жинақтары, сонымен қатар "Қош, махаббат!" деген прозалық шығармалардың авторы.